

LARS O. LUNDGREN

Rydberg om Sokrates

Viktor Rydbergs intresse för den antika kulturen framgår tydligt i hans författarskap: de litterära verken, uppsatserna, artiklarna och föreläsningarna. Denna inriktning har lyfts fram och studerats av skilda forskare alltsedan Karl Warburgs stora monografi kom ut för hundra år sedan.

Sokrates' verksamhet skildras av tre med honom själv samtida författare, Aristofanes i komedin *Molnen*, filosofen Platon i flera dialoger, och krönikören Xenofon i verket *Memorabilia* och några av hans dialoger. Det är i första hand från de här upphovsmännen som senare skribenter direkt eller indirekt hämtat sin kunskap.

Under Rydbergs tid finns i Sverige flera olika författare som uppmärksammar Sokrates. Fredrika Bremer talar exempelvis i *Grekland och dess öar* (1862, slutdelen i *Lifvet i gamla världen*) på ett personligt engagerat sätt om Sokrates och Platon som förebilder och vägvisare. Den uppsaliensiske filosofen Sigurd Ribbing publicerar ett antal lärda avhandlingar om både Sokrates och Platon. En vän till Rydberg, Axel Krook, skriver en novell med titeln "Sokrates". Den ingår i hans bok *Fritänkarne* (1866). Carl Jonas Dahlbäck, lärjunge till Ribbing, presenterar som den förste i Sverige Sokrates i en populärvetenskaplig skrift.

Viktor Rydberg läste med behållning Fredrika Bremers *Grekland och dess öar* och skrev utförligt om arbetet i Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning. I sin anmälan citerar han med instämmande den stora avslutande hyllning till Sokrates och Platon som förekommer i hennes bok.

I sin egenskap av kyrkofullmäktig och riksdagsman lärde Rydberg i Stockholm känna professorn Sigurd Ribbing, och de båda kom att uppskatta varandra, trots skild politisk uppfattning - Ribbing var ju konservativ, Rydberg liberal. Det

ligger nära till hands att anta att Sokrates och Platon vid tillfälle kom på tal dem emellan.

Då Axel Krook hade fullbordat sin roman *Tro och otro* (1864) dedicerade han den till ungdomsvännen Viktor Rydberg och sände honom sitt arbete i manuskript. Rydberg svarade med ett uppskattande brev, som Krook lät införa som ett slags förord till boken. Det heter där beträffande innebörden av Krooks arbete: "Du har i detta tecknat en af dessa 'otroshjeltar', hvilkas fasta och innerliga *tro* gjort dem till hjeltar af ädlaste art - som, medan de i yttre måtto gå under i sin kamp för framtiden, i sjelfva verket övervinna verlden och sig sjelfve, beredande en seger åt idéen, som i dem anammade mandom och verkade."

Denna karakteristik passar mycket väl in också på den Sokrates som är huvudperson i en av de två novellerna i Krooks *Fritänkarnes*. (Den andra behandlar Paulus, som betraktas som en fortsättare av Sokrates' gärning.)

Vad så gäller Carl Jonas Dahlbäck och hans skrift *Sokrates, en tidsbild*, som utkom 1875, recenserades den i erkänn samma ordalag av Rydberg. Han framhåller arbetets pedagogiska betydelse, "den sedliga inflytelsen af lefnadsteckningar öfver utmärkta människor", och fortsätter: "Söka vi nu inom det mänskligas rāmärken efter höga föredömen, så är det tyvärr en sanning, att vi icke kunna finna dem så helgjutna bland kristendomens helgon, som bland den hedniska antikens män, en Sokrates, en Epiktet, en Markus Aurelius". (Det är fråga om tre storheter som ofta förekommer tillsammans, särskilt i 1700-talets stoiska tradition.)

Anmälarén avslutar sin artikel med en förhoppning:

För teckningen af Sokrates' personlighet kunna vi icke annat än hänvisa läsaren till sjelfva boken. Denna teckning verkar på anden som ett uppfriskande bad på kroppen. Det är vår hjärtliga önskan, att förf:s tidsbild må komma i många svenska ynglingars hand - att den Sokrates, som han nu låter lifslevande gå

ibland oss, må, såsom den gamle Sokrates, då han för inemot 2.300 år sedan vandrade på Athens gator, kunna samla omkring sig en varmhjärtad, skön och högsinnad ungdom.

I *Den siste athenaren* (1859) tilldrar sig ju handlingen på 300-talet e.Kr., under kejsar Julianus' tid. Där skildras den döende antiken i dess avgörande kamp mot den på flera fronter anryckande kristendomen. Samtidigt finns den klassiska perioden i Greklands historia med i romanen, sedd i ett slags backspiegel, något som exempelvis framgår i kapitel tio, där en främling i grov filosofmantel uppträd-er. Denne, som visar sig vara ingen annan än den kristne biskopen Atanasios från Alexandria, gör för Hermione och några andra unga kvinnor en snabbskiss av den hellenska kulturens blomstring och nedgång.

Sokrates får därvid personifiera det delfiska oraklets bud: känn dig själv! För främlingen blir detta bud liktydigt med Hellas' dödsdom. I hans framställning framstår Sokrates som den store nedrivaren av det gamla, men samtidigt som den som - i ett längre perspektiv - banar väg för det nya som ännu ligger i sin linda. Sokrates' inträde på scenen markerar en verklig vändpunkt i grekiskt tänkande och grekisk livssyn. Hans insats och betydelse tolkas i termer som anknyter till såväl Schillers "Die Götter Griechenlands" som till Sokrates-avsnittet i Hegels filosofihistoria:

Den glada leken hade fortfarit länge, då det plötsligt på Athens gator hördes en röst, som upprepade detta: Känn dig sjelf! Det delfiska budet hade tagit mandom och kallades Sokrates. Filosofien - icke denna lekande barnfilosof, som funderade, om verlden uppstått genom eld eller fuktighet - utan en ganska manlig och allvarsam filosofi ropade till de lyssnande barnen: "Låt ej bedraga dig af dina föreställningar! Lär känna dig sjelf! Undersök din tankes lagar! Du sjelf är verl-

dens mått! Blott det, som öfverensstämmer med dem, blott det som är förnuftigt är verkligt!"

Senare i romanen (i andra bokens femte kapitel) frammanas minnet av Sokrates i ett helt annat sammanhang. Han får uppträda i en av sina klassiska roller, som tröstare och hjälpare då det gäller att övervinna fruktan inför dödens oundviklighet.

Den gamle slaven Medes har nämligen oroats av skeptikern Kimons filosofiska utläggningar och rubbats i sin tillförsikt om ett liv efter detta. Hermione söker lugna honom genom att berätta innehållet i Platons *Faidon*, där Sokrates' sista timmar och död åskådligt framställs. Medes lyssnar uppmärksam. "Han begrep väl icke mycket af sjelfva de theoretiska bevisen, men desto lifligare och djupare uppfattade han bilden af Sokrates sjelf".

Det är här etikern Sokrates som åberopas, tänkaren som föredrar att också *leva* sin filosofi, att i praktiken demonstrera sin lära. Hermione avrundar:

Du finner, Medes, att Sokrates löste sin uppgift ej blott genom förståndsskärpa och forskning, utan äfven genom sin lefnad och död. Med mogen vishet förenade han en innerlig fromhet; han var redan i denna verld genom sin rena sedliga vilja och sin till sanningen riktade vandel en medborgare i den högre och delaktig av odödligheten. Om du icke lugnas af de bevis, som nu äro anförda så tänk på Sokrates sjelf, och denna tanke skall ur din själ förjaga hvarje oroade tvifvel. Fruktan för döden anstår icke ett så vördnadsbjudande silfverskäggsom ditt, min gamle vän.

I sin doktorsavhandling om Prometheustanken hos Viktor Rydberg - en inträngande och väsentlig undersökning av ett idékomplex i diktningen - framhåller Örjan Lindberger att i en central del av författarens produktion, framför allt i diktsamlingarna och *Den siste athenaren*, kan iakttas "en strid mellan två motsatta principer, båda av på en gång etisk, religiös och

politisk innebörd". Lindberger fortsätter: "Den ena principen är en inre, grundad i människans ideer och samvete, den andra är en yttre, grundad i makten och de faktiska förhållandena. Den förra principen innebär frihet och rättfärdighet, den senare tvång och förtryck."

Det är emellertid andra gestalter än Sokrates som i Rydbergs produktion får representera dessa motsättningar. Men åtminstone vid ett tillfälle snuddar Rydberg vid konflikten just då han behandlar Sokrates, nämligen i föreläsningarna över antropologi och moralfilosofi i Göteborg hösten 1878 (i bokform 1901). Han hävdar där att det sokratiske daimoniet närmast är att likställa med samvetet och jämför därvid Sokrates' öde med Antigones i Sofokles' tragedi.

Båda gestalterna befinner sig i en konflikt, ställda mellan å ena sidan statens och lagens bud, å den andra samvetets. Bägge låter på ett förut okänt sätt samvetet få försteget, och detta utgör det unika i deras hållning: "Dit intills hade Sokrates varit mönstret för en laglydig medborgare och, när ofred rådde, mönstret för en tapper och dödsföraktande krigare; nu åter gjorde han hvad Antigone gjort, i det han förklarade, att han måste lyda Gud mer än människorna".

Det är den *platonske* Sokrates som Viktor Rydberg tar fasta på. Mellan denna gestalt och honom själv finns det faktiskt också överensstämmelser, trots att de i förstone kan tyckas så olika.

Hos båda finns ett inslag av drömmare och idealist. Drömlivets Viktor Rydberg har en motsvarighet i den Sokrates som inte sällan åberopar sina nattdrömmar och som med utgångspunkt från dessa målar upp visioner.

Den sokratiske ironin och skämtsamheten kan i sin tur sammanställas med de humoristiskt satiriska kåserier som den svenske författaren presenterade i Tomtebissen - när han var på det humöret.

Den engagerade sidan är också den en föreningslänk. Rydbergs anatema över penninghungerns ödesdigra verkningar

på människornas karaktär och villkor motsvaras av Sokrates' envisa avståndstagande från jakten på ägodelar och rikedom, när denna jakt tar överhanden och blir ett mål i sig. Den omöjliggör ett gott och meningsfullt liv.

Hos båda möter en kraftfullhet som kan laddas upp av en dold vrede. Det är en angelägen kritik, av värde inte minst för oss i dag.